

**SUN'IY INTELLEKT YARATGAN MATNDAN MUSTAQIL
FIKRLOVCHI MUALLIFGACHA: INGLIZ TILIDA AKADEMIK
YOZISH JARAYONIDA GENERATIV SUN'IY INTELLEKT
SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK
TAMOYILLARI**

Dilnoza Usmanova

Annotatsiya

Generativ sun'iy intellekt texnologiyalarining oliy ta'limga jadal kirib kelishi talabalarning ingliz tilida akademik yozish jarayoniga yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda muayyan pedagogik muammolarni ham olib kirmoqda. ChatGPT kabi vositalar g'oyalarni shakllantirish, matn tuzilishini rejalashtirish, til xatolarini aniqlash va yozma ishlarni takomillashtirishda yordam berishi mumkin. Biroq ushbu vositalardan maqsadga muvofiq foydalanilmasligi talabalarning mustaqil fikrlashi, axborotni tanqidiy baholashi, akademik mualliflik mas'uliyati va yozish kompetensiyasining rivojlanishiga oid savollarni yuzaga keltiradi. Mazkur maqolada ingliz tilida akademik yozish jarayonida generativ sun'iy intellekt savodxonligini rivojlantirishning ahamiyati tahlil qilinadi hamda talabalarni sun'iy intellektdan tayyor matn yaratuvchi vosita sifatida emas, balki o'rganish jarayonini qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida foydalanishga yo'naltiradigan dastlabki pedagogik tamoyillar taklif etiladi. Ushbu tamoyillar maqsadga muvofiq foydalanish, tanqidiy baholash, axborotni tekshirish, talabaning mustaqilligini saqlash, akademik halollik va refleksiv faoliyatni qamrab oladi. Maqola O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida generativ sun'iy intellekt savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik asoslarni ishlab chiqish uchun nazariy-konseptual zamin

yaratadi. Taklif etilgan tamoyillar keyingi bosqichlarda ekspert bahosi va empirik tadqiqotlar asosida takomillashtirilishi lozim.

Kalit soʻzlar: generativ sunʼiy intellekt, sunʼiy intellekt savodxonligi, akademik yozish, ingliz tilini xorijiy til sifatida oʻqitish, tanqidiy fikrlash, talaba mustaqilligi, akademik halollik, oliy taʼlim.

Kirish

Generativ sunʼiy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ingliz tilida akademik yozishni oʻqitish va oʻrganish jarayoniga yangi imkoniyatlarni olib kirmoqda. Talabalar ushbu vositalardan gʻoyalarni shakllantirish, argumentlarni tartibga solish, grammatik va leksik xatolarni aniqlash, matnni tahrirlash hamda yozma ishlar yuzasidan teskari aloqa olish uchun foydalanishlari mumkin. Bunday imkoniyatlar, ayniqsa, ingliz tilida akademik matn yaratishda qoʻshimcha til koʻmagiga muhtoj boʻlgan talabalar uchun foydali boʻlishi mumkin.

Shu bilan birga, sunʼiy intellekt vositalaridan foydalanishning oʻzi samarali oʻrganishni kafolatlamaydi. Agar talabalar gʻoyalarni ishlab chiqish, dalillarni tanlash va argumentlarni shakllantirish kabi intellektual faoliyatni toʻliq sunʼiy intellekt zimmasiga yuklasalar, tayyor matn ularning haqiqiy bilim darajasi va mustaqil yozish qobiliyatini aks ettirmasligi mumkin. Bundan tashqari, sunʼiy intellekt yaratgan javoblarda notoʻgʻri maʼlumotlar, yetarli asoslanmagan daʼvolar yoki mavjud boʻlmagan manbalar uchrashi ehtimoli bor. Shu sababli yaratilgan axborotni tanqidiy baholash va mustaqil tekshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Flower va Hayes (1981) yozishni rejalashtirish, matn yaratish va qayta koʻrib chiqishni oʻz ichiga olgan murakkab kognitiv jarayon sifatida izohlaydilar. Generativ sunʼiy intellektning ushbu jarayonga kirib kelishi esa

talabalar oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda: sun'iy intellektdan qachon va qanday foydalanish, uning takliflarini qanday baholash, ma'lumotlarning ishonchliligini qanday tekshirish va qaysi tavsiyalarni qabul qilish yoki rad etish.

Demak, asosiy pedagogik vazifa talabalarga sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish texnikasinigina o'rgatish emas, balki ularda mazkur vositalardan ongli, tanqidiy va mas'uliyatli foydalanish uchun zarur bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishdan iborat. Bu masala O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida ham dolzarb bo'lib, raqamli texnologiyalarni joriy etishni ta'lim maqsadlari va mustaqil fikrlashni rivojlantirish bilan uyg'unlashtirishni talab etadi.

Tadqiqotning maqsadi va nazariy asoslari

Maqolaning maqsadi ingliz tilida akademik yozish jarayonida oliy ta'lim talabalari generativ sun'iy intellekt savodxonligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi dastlabki pedagogik tamoyillarni aniqlash va nazariy jihatdan asoslashdan iborat.

Sun'iy intellekt savodxonligi texnologik vositadan foydalanish qobiliyati bilangina cheklanmaydi. U sun'iy intellektning imkoniyatlari va cheklovlarini tushunish, uning natijalarini baholash, asoslangan qarorlar qabul qilish va sun'iy intellektdan foydalanishning kengroq oqibatlarini hisobga olishni ham qamrab oladi (Long & Magerko, 2020).

Ta'lim kontekstida generativ sun'iy intellekt shaxsiylashtirilgan yordam va teskari aloqa taqdim etish imkoniyatlariga ega. Biroq natijalarning aniqligi, tarafkashlik, baholash va akademik halollik bilan bog'liq muammolar ham mavjud (Kasneci et al., 2023). UNESCO (2023) ham generativ sun'iy intellektdan foydalanishda inson manfaatlari va ta'lim maqsadlarini ustuvor qo'yadigan yondashuv muhimligini ta'kidlaydi.

Akademik yozish nuqtayi nazaridan, sun'iy intellekt integratsiyasining samaradorligini faqat yakuniy matnning grammatik to'g'riligi yoki ravonligi bilan baholash yetarli emas. Talabani g'oyalarni qanday shakllantirgani, dalillarni qanday tanlagani, axborotni qay darajada tekshirgani va yozish jarayonida qanday qarorlar qabul qilgani ham hisobga olinishi kerak.

Shundan kelib chiqib, mazkur maqolada generativ sun'iy intellekt savodxonligi o'zaro bog'liq bo'lgan tushunish, strategik foydalanish, tanqidiy baholash, axborotni tekshirish, etik qarorlar qabul qilish va refleksiya komponentlari orqali ko'rib chiqiladi. Ushbu komponentlar dastlabki konseptual yo'nalish bo'lib, keyingi tadqiqotlar davomida aniqlashtirilishi zarur.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqola nazariy-konseptual tahlilga asoslanadi. Unda yozishning kognitiv jarayonlari, sun'iy intellekt savodxonligi hamda generativ sun'iy intellektning ta'limdagi imkoniyatlari va cheklovlariga oid tanlangan ilmiy manbalar tahlil qilinadi. Ushbu manbalar asosida ingliz tilida akademik yozish jarayonida generativ sun'iy intellekt savodxonligini rivojlantirish uchun muhim bo'lgan pedagogik masalalar aniqlanadi va dastlabki tamoyillar shakllantiriladi.

Mazkur maqola yangi empirik ma'lumotlarni taqdim etmaydi va muayyan pedagogik yondashuv samaradorligini tajriba orqali isbotlashni da'vo qilmaydi. Uning vazifasi keyingi bosqichlarda ekspert bahosi va oliy ta'lim sharoitidagi tajriba-sinov ishlari orqali tekshirilishi mumkin bo'lgan pedagogik asoslarni ishlab chiqish uchun dastlabki nazariy zamin yaratishdan iborat.

Generativ sun'iy intellekt savodxonligini rivojlantirishning pedagogik tamoyillari

Nazariy tahlil asosida quyidagi oltita dastlabki pedagogik tamoyil taklif etiladi.

1. Maqsadga muvofiq va vazifaga yo'naltirilgan foydalanish.

Talabalar sun'iy intellektdan akademik yozish vazifasining maqsadiga muvofiq foydalanishni o'rganishlari kerak. Masalan, butun inshoni yaratishni so'rash o'rniga, argumentning aniqligi yoki matn tuzilishi bo'yicha fikr-mulohaza olish mumkin. Bunday yondashuv texnologiyadan foydalanishni aniq o'quv maqsadi bilan bog'laydi.

2. Talabaning mustaqilligi va intellektual faolligini saqlash.

Talabalar sun'iy intellekt takliflariga murojaat qilishdan oldin o'z g'oyalari, dastlabki pozitsiyalari va argumentlarini shakllantirishga rag'batlantirilishi lozim. Sun'iy intellekt talabaning intellektual faoliyatini qo'llab-quvvatlashi, biroq uning o'rniga qaror qabul qilmasligi kerak.

3. Sun'iy intellekt yaratgan natijalarni tanqidiy baholash.

Talabalar yaratilgan matnning mavzuga mosligi, mantiqiy izchilligi, aniqligi va dalillar bilan asoslanganligini tahlil qilishlari zarur. Ishonchli ko'rinadigan har qanday javobni avtomatik ravishda qabul qilish o'rniga, uning mazmunini savol ostiga qo'yish va asoslangan xulosaga kelish ko'nikmasi rivojlantirilishi kerak.

4. Axborot va manbalarni mustaqil tekshirish.

Talabalar faktlar, da'volar, iqtiboslar va bibliografik ma'lumotlarni ishonchli manbalar orqali tekshirishlari lozim. Qaysi ma'lumotlarni qo'shimcha tekshirish zarurligini aniqlay olish ham generativ sun'iy intellekt savodxonligining muhim qismidir.

5. Akademik halollik va mualliflik mas'uliyatini ta'minlash.

Talabalar o'z ta'lim muassasasining sun'iy intellektdan foydalanish qoidalarini tushunishlari, zarur hollarda undan foydalanilganini tegishli tarzda

ko'rsatishlari va yakuniy matnning mazmuni uchun mas'uliyatni o'z zimmlarida saqlashlari kerak.

6. Refleksiya va o'zini o'zi boshqarib o'rganish.

Talabalar sun'iy intellektdan foydalanish ularning yozish jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatganini, qaysi takliflarni qabul qilgan yoki rad etganini, nimalarni o'rganganini va keyingi safar nimalarni o'zgartirishini tahlil qilishlari zarur. Bunday refleksiya texnologiyadan foydalanishni ongli o'rganish jarayoniga aylantirishga xizmat qiladi.

Mazkur tamoyillar yozishning takrorlanuvchi jarayoniga kiritilishi mumkin. Talaba dastlab topshiriqni tahlil qiladi va o'z g'oyalarini shakllantiradi, so'ng sun'iy intellektdan aniq maqsadda foydalanadi, olingan natijalarni tanqidiy baholaydi, ma'lumotlarni tekshiradi, matnni takomillashtiradi va o'z qarorlarini tahlil qiladi. Bu jarayon qat'iy chiziqli ketma-ketlikdan ko'ra, bir-birini to'ldiruvchi va takrorlanishi mumkin bo'lgan faoliyatlar sifatida qaraladi.

Baholash jarayonida faqat yakuniy yozma ishga emas, balki talabaning qarorlarini asoslay olishiga ham e'tibor qaratish maqsadga muvofiq. Masalan, talabalarga asossiz da'volar mavjud bo'lgan sun'iy intellekt yaratgan paragrafni tahlil qilish, tekshirilishi zarur bo'lgan ma'lumotlarni aniqlash, ayrim tavsiyalarni qabul qilish yoki rad etish sabablarini tushuntirish va matnning takomillashtirilgan variantini yaratish topshirilishi mumkin. Bunday topshiriqlar talabaning shunchaki ravon matn olish qobiliyatini emas, balki sun'iy intellekt natijalari bilan tanqidiy ishlash ko'nikmasini ham baholash imkonini beradi.

O'zbekiston oliy ta'limi uchun amaliy ahamiyati

Taklif etilgan tamoyillar O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida generativ sun'iy intellekt savodxonligini mavjud akademik yozish kurslariga integratsiya qilish uchun dastlabki yo'nalish bo'lib xizmat qilishi mumkin. Sun'iy intellekt

savodxonligini alohida texnik mavzu sifatida o'qitish bilan cheklanmasdan, uni real yozma topshiriqlar, baholash mezonlari va akademik halollik talablari bilan bog'lash mumkin.

Biroq mazkur tamoyillarni barcha sharoitlarda bir xil qo'llash to'g'ri bo'lmaydi. Talabalarning ingliz tilini bilish darajasi, sun'iy intellektdan avvalgi foydalanish tajribasi, texnologiyadan foydalanish imkoniyatlari va ta'lim muassasasining ichki qoidalari pedagogik yondashuvni tanlashga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu sababli keyingi tadqiqotlarda talabalarning mavjud foydalanish amaliyotlarini o'rganish, ularning ehtiyojlarini aniqlash va taklif etilgan tamoyillarning ta'lim jarayonidagi qo'llanish imkoniyatlarini tekshirish zarur. Ekspert bahosi va auditoriyadagi tajriba-sinov ishlari pedagogik asoslarni aniqlashtirish hamda ularning amaliy ahamiyatini baholashga yordam beradi.

Xulosa

Generativ sun'iy intellekt ingliz tilida akademik yozishni qo'llab-quvvatlash uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Biroq ushbu imkoniyatlarning ta'limiy qiymati talabalarni mazkur vositalardan qanday foydalanishga yo'naltirishga bog'liq. Asosiy pedagogik vazifa sun'iy intellekt yaratgan tayyor matnning mavjudligini talabaning mustaqil fikrlashi va o'rganish jarayoni o'rnini bosuvchi omilga aylantirmaslikdan iborat.

Maqolada maqsadga muvofiq foydalanish, talaba mustaqilligini saqlash, tanqidiy baholash, axborotni mustaqil tekshirish, akademik halollik va refleksiya kabi oltita dastlabki pedagogik tamoyil taklif etildi. Ushbu tamoyillar ingliz tilida akademik yozish jarayonida generativ sun'iy intellekt savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik asoslarni ishlab chiqish uchun konseptual zamin yaratadi.

Keyingi tadqiqotlarda mazkur tamoyillarni yaxlit pedagogik asoslar tizimiga birlashtirish, ularni O'zbekiston oliy ta'lim sharoitiga moslashtirish va talabalarning generativ sun'iy intellekt savodxonligiga ta'sirini empirik jihatdan baholash maqsadga muvofiq. Bu esa texnologik yordamni mustaqil fikrlash, mas'uliyatli qaror qabul qilish va akademik yozish kompetensiyasini rivojlantirish bilan uyg'unlashtirishga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Flower, L., & Hayes, J. R. (1981). A cognitive process theory of writing. *College Composition and Communication*, 32(4), 365–387.
2. Kasneci, E., Sessler, K., Küchemann, S., Bannert, M., Dementieva, D., Fischer, F., Gasser, U., Groh, G., Günnemann, S., Hüllermeier, E., Krusche, S., Kutyniok, G., Michaeli, T., Nerdel, C., Pfeffer, J., Poquet, O., Sailer, M., Schmidt, A., Seidel, T., ... Kasneci, G. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences*, 103, 102274. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274>
3. Long, D., & Magerko, B. (2020). What is AI literacy? Competencies and design considerations. In *Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (Article 598, pp. 1–16). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3313831.3376727>
4. UNESCO. (2023). *Guidance for generative AI in education and research*. UNESCO.